

Agnieszka Fabiańska, *Od komentarza sensu literalnego Biblii do historii biblijnej. „Historia scholastica” Piotra Comestora a „Biblia curtata”*

Streszczenie

Historia scholastica (Historia szkolna) Piotra Comestora (Mandukatora) była jednym z najczęściej przepisywanych tekstów w średniowieczu. Na popularność tego dzieła złożyło się kilka okoliczności. Przede wszystkim jest komentarzem biblijnym sensu literalnego Biblii, co samo w sobie w tamtym czasie nie było nowym pomysłem, jednak nowatorski sposób ujęcia tematu (komentarz do niemal wszystkich fragmentów Biblii, zawierających opis wydarzeń historycznych lub traktowanych jak historyczne) i, podziwiana już przez jemu współczesnych odbiorców, erudycja autora, który na poparcie swoich interpretacji przytoczył opinie kilkudziesięciu innych autorów (teologów, historyków, a nawet pisarzy i poetów antycznych) przyniosły *Historii* ogromną popularność. Recepcja może być mierzona obecnie przez liczbę zachowanych odpisów, odwołania w dziełach innych średniowiecznych autorów a także liczbą parafraz i przeróbek.

Celem niniejszej rozprawy było zbadanie wycinka tejże recepcji: porównanie tekstu *Historia scholastica* z jedną z – jak do tej pory uważano - zdefektowanych wersji *Historii*, wyselekcjonowaną w trakcie badania tradycji rękopiśmiennej dzieła. Porównanie miało polegać na wskazaniu podobieństw i różnic w obu tekstach, a wynikiem tych działań miało być uprawdopodobnienie lub odrzucenie tezy, że owa „zdefektowana” wersja jest w istocie odrębnym zamysłem pisarskim.

Ekscerpt występuje w rękopisach pod wieloma tytułami. W celu odróżnienia od innych, wybrano tytuł *Biblia curtata*, gdyż najlepiej oddaje intencje autora przeróbki: podkreśla tematykę biblijną tekstu i jego streszczeniowy charakter. Brakuje w nim jednak informacji o ograniczeniu tematyki jedynie do zawartości Starego Testamentu, ale wśród przekazanych w rękopisach tytułów nie było żadnego oddającego te trzy elementy jednocześnie. Nie jest to niestety tytuł unikalny: kilka innych w tym dość popularne dzieło Konrada z Halberstadt nosiło ten sam. W toku przygotowywania pracy porównano wszystkie odnalezione teksty noszące ten właśnie tytuł (zarówno w rękopisach, jak i w opracowaniach) i wyeliminowano te, które oprócz tego samego tytułu i, czasami, początku incipitu, nie zgadzały się pod względem treści z omawianym tekstem historiograficznym. Elementem jednoznacznie wyróżniającym oma-

wiany tekst jest incipit: *In principio creavit Deus celum et terram continens et contentum videlicet celum empyreum et angelicam naturam ...* oraz zawartość obejmująca historię biblijną: począwszy od stworzenia świata, poprzez dzieje Adama i Ewy, patriarchów, opuszczenie Egiptu, wędrówkę i osiedlenie w Kanaanie, okres sędziów, okres rządów królewskich, niewolę babilońską, powrót do Izraela, okres hellenistyczny, powstanie Machabeuszy i dzieje państwa Machabeuszy aż do początku rządów Heroda Wielkiego (okres rzymski). Tekst był traktowany bardzo użytkowo i dostosowywany do indywidualnych potrzeb kopistów, dlatego zestaw opisanych wydarzeń nie we wszystkich kopiach jest jednakowy. O użytkowym traktowaniu dzieła świadczy także duża zmienność podziału na podrozdziały oraz w nadawaniu tytułów rozdziałów.

W trakcie kwerendy odnaleziono 41 rękopisów przekazujących tekst *Biblia curtata* oraz odnotowano informacje o 4 obecnie zaginionych. Istniejące manuskrypty przechowywane są obecnie w następujących bibliotekach: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sygn. 297; Kraków, Biblioteka Naukowa PAU i PAN, sygn. 1713; Warszawa, Biblioteka Narodowa, sygn. 12640 II; Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 105/II; Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sygnatury: I F 34, I F 110, I F 593, I Q 20, I Q 21, I Q 22, I Q 39, IV F 63 i IV Q 157 (fragment); Admont, Benediktinerstift, sygn.: 445, 642 i 649; Salzburg, Stiftsbibliothek St. Peter, sygn. b III 21; Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, sygn. Cod. 1325 i 3295; Ołomuniec, Kapitulní knihovna, sygn. C.O. 74, 184 i 487; Ołomuniec, Vědecká knihovna, sygn. M I 115; Praga, Kapitulní Knihovna, sygn. 96 (A LX.2); Praga, Narodni knihovna, sygn. III A 16; Vyšší Brod, Cisterciácký klášter, sygn. LIV; Colmar, Bibliothèque municipale, sygn. 69 (1); Bamberg, Staatsbibliothek, sygn. Msc Lit. 150 (Ed. II, 7); Frankfurt, Stadtbibliothek, sygn. MS Praed 71 (dawna sygn. 1292); Karlsruhe, Landesbibliothek, sygn. Cod. Aug. Pap. 27; Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, sygnatury: Clm 2731, Clm 3010 oraz Clm 17188; Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. theol. et phil. 2° 121; Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sygnatury: Guelf. 404 Helmst., 636 a także Cod. 42.3 Aug. 2°; Uppsala, Universitetsbiblioteket, sygn. C 131 i 137; Biblioteca Apostolica Vaticana, sygn. Vat. Lat. 922 oraz Londyn, British Library, sygn. Arundel 505. W literaturze opisano także cztery obecnie nieistniejące rękopisy, które zawierały kopię omawianego tekstu: Warszawa, Biblioteka Narodowa, sygn. Lat.O.v.I.103; Halberstadt, Domgymnasium, sygn. 42; Hamburg, Stadt- und Universitätsbibliothek, sygn. Cod. Theol. 2029 oraz Münster, Universitäts- und Landesbibliothek, sygn. Pauline MS 600.

Brak krytycznej edycji *Historii szkolnej* nie pozwolił na dokładne porównanie podstawy i epitomy. Dlatego, żeby dać orientację czytelnikom w zawartości obu dzieł oraz ustalić

różnice pomiędzy tekstami przygotowano kalendaria wydarzeń z *Historia scholastica* oraz z *Biblia curtata* z zaznaczeniem podziału na rozdziały w obu tekstach. W przypadku *Historia scholastica* kalendarium sporządzono w oparciu o edycję księgi Genesis przygotowaną przez A. Sylwan (CCCM, vol. 191), a pozostałe rozdziały w oparciu o edycję w *Patrologia Latina* (t. 198, kol. 1053-1722), natomiast reprezentacją tekstu epitomy było dziewięć najstarszych odpisów *Biblia curtata* zawartych w rękopisach: BUWr I Q 21 i I Q 20, Bamberg Msc. Lit. 150, Uppsala C 137, Vyšší Brod LIV, Vat. lat. 922, British Library, Arundel 505, Ołomuniec CO 184 i Admont HS 642. Porównanie obu kalendarium wykazało, że zestaw uwzględnionych wydarzeń w obu dziełach znacznie się różni: o ile dzieło Comestora zawiera wszystkie wydarzenia opisane w Biblii, to epitoma uwzględnia ich znacznie mniej. Epitomator, w zależności od własnych potrzeb, przejmował rozdziały w całości lub w części a część całkowicie pomijał; ponadto w wielu wypadkach inaczej niż Piotr Comestor dzielił materiał na rozdziały.

Dokładne zbadanie tego tekstu dowiodło, że jest on epitomą *Historii*, w której niezidentyfikowany autor celowo zredukował część komentatorską oryginału, wysuwając na plan pierwszy warstwę faktograficzną podstawy przeróbki. Faktografia także została wyselekcjonowana według przyjętego przez autora klucza: autor pominął nieistotne z punktu widzenia chrześcijaństwa wątki historii (na przykład szczegółowy opis budowy świątyni jerozolimskiej czy poszczególne etapy wprowadzania żydowskich regulacji prawnych). Poza tym epitoma, w przeciwieństwie do podstawy, nie zawiera tej części historii biblijnej, która została opisana w Nowym Testamencie. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że w czasie, kiedy powstawała, czyli w XIII w. funkcjonowało w obiegu kilka harmonii ewangelicznych; dzieje biblijne z okresu przedchrystusowego były zaś znane znacznie słabiej.

W trakcie badania wczesnej (do połowy XIV w.) tradycji rękopiśmiennej tekstu *Biblia curtata* wyłoniono także inną niż w pozostałych rękopisach redakcję skrótu, obejmującą szerszy zakres faktograficzny, co jest dowodem, że dostosowywanie tekstu do potrzeb użytkowników nie zatrzymało się na tym, co zaproponował epitomator.

Podczas przeprowadzonego postępowania badawczego zbadano kolejny wycinek recepcji *Historia scholastica*, wyodrębniono i scharakteryzowano nowy tekst historiograficzny i opisano metodę zmiany komentarza biblijnego na dzieło historiograficzne. Z powodu bogatej tradycji rękopiśmiennej wyciągu, na tym etapie prac, skoncentrowano się na najstarszych odpisach; do zbadania pozostaje zawartość ponad trzydziestu kolejnych kopii. Wydaje się, że najlepszym sposobem porównania tak licznych odpisów a także wizualizacji różnic pomiędzy poszczególnymi gałęziami tradycji rękopiśmiennej byłaby edycja cyfrowa tej ciekawej epitomy.